

Rafał Łyżwa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Karnoprawne instrumenty ochrony środowiska

Problematyka ochrony środowiska za pomocą instrumentów prawa karnego dotyczy zagadnień związanych ze zwalczaniem najpoważniejszych zamachów na środowisko. Postępująca degradacja środowiska, związana z jego zanieczyszczeniem, skutkująca w szczególności zagrożeniem dla zdrowia a nawet życia człowieka oraz kurczenie się naturalnych ekosystemów roślinnych i zwierzęcych, będące efektem również rabunkowej eksploatacji jego naturalnych zasobów, wymaga kompleksowej jego ochrony, w ramach której za niezbędne uznać należy zastosowanie prawa karnego jako *ultima ratio*.

Stwierdzić bowiem należy, iż pierwszoplanową rolę w ochronie środowiska zajmują instrumenty ochrony wypracowane na gruncie prawa administracyjnego, które zapewniają ochronę o charakterze prewencyjnym, gdy z reguły nie dochodzi jeszcze do powstania szkody w środowisku, a tylko niekiedy restytucyjnym. Z tych też względów podstawowymi instrumentami odpowiedzialności administracyjnej są decyzje zobowiązujące dany podmiot do ograniczenia oddziaływania na środowisko i przywrócenia go do stanu poprzedniego oraz decyzje o wstrzymaniu działalności prowadzonej przez podmiot korzystający ze środowiska albo osobę fizyczną lub o wstrzymaniu ruchu instalacji. W poczet instrumentów odpowiedzialności administracyjnej należy również zaliczyć decyzje cofające bądź ograniczające uzyskane wcześniej uprawnienia do korzystania ze środowiska. Ponadto odpowiedzialność ta jest z zasady odpowiedzialnością obiektywną, czyli niezależną od winy podmiotu zobowiązanego. Ponoszą ją przede wszystkim osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Natomiast osoby fizyczne ponoszą ją wyjątkowo, z reguły w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej¹.

Tymczasem istota ochrony środowiska za pomocą instrumentów o charakterze karnoprawnym dotyczy odpowiedzialności osób fizycznych, opartej na zasadzie winy, a tylko marginalnie osób prawnych lub innych jednostek organizacyjnych, które osobowości prawnej nie posiadają. To sprawia, iż in-

¹ J. Jerzmański, *Odpowiedzialność administracyjna*, [w:] W. Radecki (red.), *Instytucje prawa ochrony środowiska. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 2010, s.399–400.

strumenty prawa karnego sprowadzają się do ściśle określonego katalogu kar i środków karnych za popełnienie stypizowanych w ustawach karnych przestępstw. Z kolei rodzaj i zakres ich zastosowania będzie wynikiem realizowania przez organy wymiaru sprawiedliwości zasady sądowego wymiaru kary, uwzględniającej m.in. stopień zawinienia sprawcy oraz stopień społecznej szkodliwości popełnionego przez niego czynu.

Jednocześnie nie ulega wątpliwości, iż odpowiedzialność karna jest najpoważniejszym rodzajem odpowiedzialności prawnej w ochronie środowiska i chociaż najważniejszą rolę odgrywa w niej funkcja prewencyjna, zmierzająca do zapobiegania naruszeniom środowiska w przyszłości poprzez stosowanie odpowiednich instrumentów prawa karnego, to jednak nie może schodzić z pola widzenia również jej funkcja represyjna, urzeczywistniająca się w postaci wymierzenia sprawcy stosownej kary, środków karnych, czy nałożenia na niego stosownych obowiązków w związku z już popełnionym czynem zabronionym.

Zaznaczyć jednak należy, iż nie każde naruszenie środowiska powoduje oczywiście odpowiedzialność karną. Ten najbardziej dolegliwy rodzaj odpowiedzialności prawnej wiąże się bowiem z najpoważniejszymi i najmniej pożądanymi przez ustawodawcę zagrożeniami lub naruszeniami środowiska. Za uzasadnioną można zatem przyjąć tezę, iż te zachowania, które są objęte normami karnymi, są najbardziej niebezpieczne z punktu widzenia zasad ochrony środowiska².

Odpowiedzialność karna w ochronie środowiska została uregulowana w Kodeksie karnym i licznych ustawach pozakodeksowych, takich jak:

- 1) ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze³,
- 2) ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach⁴,
- 3) ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o przewozie drogowym towarów niebezpiecznych⁵,
- 4) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane⁶,
- 5) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁷,
- 6) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt⁸,
- 7) ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych⁹,

² B. Rakoczy, [w:] Ciechanowicz-McLean J., Bukowski Z., Rakoczy B., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 523.

³ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 196, ze zm.

⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 1203.

⁵ Dz. U. z 2011 r., Nr 227, poz. 1367, ze zm.

⁶ Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 290, ze zm.

⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 1651, ze zm.

⁸ Tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 856, ze zm.

⁹ Dz. U. z 2015 r., poz. 266.

- 8) ustawa z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie¹⁰,
- 9) ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym¹¹,
- 10) ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne¹²,
- 11) ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest¹³,
- 12) ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych¹⁴,
- 13) ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym¹⁵,
- 14) ustawa z dnia 15 maja 2015 r. o postępowaniu z substancjami zubażającymi warstwę ozonową oraz o niektórych fluorowanych gazach cieplarnianych¹⁶.

Wejście w życie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁷ spowodowało, na mocy przepisów wprowadzających go w życie, uchylenie przepisów karnych w postaci art. 106 ust. 2, art. 107, 108, 108a i 109 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz art. 54–57 ustawy o ochronie przyrody. Ich rolę przejęły przepisy rozdziału XXII „Przestępstwa przeciwko środowisku”, składającego się z ośmiu artykułów, które można podzielić na dwie grupy.

Pierwsza z nich obejmuje art. 182–186 k.k. i przewiduje odpowiedzialność za spowodowanie zanieczyszczeń oraz inne negatywne oddziaływania na środowisko, penalizując następujące zachowania:

- 1) zanieczyszczanie wody, powietrza i ziemi,
- 2) bezprawne postępowanie z odpadami,
- 3) bezprawne postępowanie z materiałami jądrowymi,
- 4) typy kwalifikowane przestępstw przez określone w ustawie następstwa,
- 5) zaniedbania w odniesieniu do urządzeń ochronnych.

Druga grupa, obejmująca art. 181, 187 i 188 k.k., odnosi się do ochrony przyrody i jej zasobów, penalizując:

- 1) powodowanie poważnych zniszczeń w świecie roślinnym lub zwierzęcym,
- 2) wyrządzanie istotnych szkód przyrodniczych w następstwie naruszenia reżimu prawnego terenów chronionych, niszczenia lub uszkodzania roślin lub zwierząt pozostających pod ochroną gatunkową, niszczenia lub uszkodzania terenów lub obiektów chronionych,

¹⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 2168, ze zm.

¹¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 652.

¹² Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 469, ze zm.

¹³ Tekst jedn. Dz. U. z 2004 r., Nr 3, poz. 20, ze zm.

¹⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 806.

¹⁵ Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 1092., ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 2015 r., poz. 881.

¹⁷ Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, ze zm.

3) bezprawne budownictwo lub prowadzenie działalności gospodarczej na terenach chronionych¹⁸.

Do przestępstw przeciwko środowisku można również zaliczyć:

- 1) wyrąb drzewa w lesie (art. 290 § 1 k.k.),
- 2) udaremnienie lub utrudnienie czynności służbowych organów ochrony środowiska (art. 225 § 1 k.k.),
- 3) spowodowanie katastrofy, która może mieć postać np. pożaru (art. 163 § 1 i in. k.k.),
- 4) spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy (art. 164 § 1 i 2 k.k.),
- 5) spowodowanie niebezpieczeństwa powszechnego np. szerzenia się zarazy zwierzęcej (art. 165 § 1 i in. k.k.)¹⁹.

Wyodrębnienie w Kodeksie karnym osobnego rozdziału poświęconego przestępstwom przeciwko środowisku nie stanowi jednak rozwiązania kompleksowego, albowiem odpowiedzialność karna za przestępstwa została przewidziana również w kilkunastu ustawach szczególnych, o których była mowa wyżej.

W pozakodeksowym prawie karnym dokonano typizacji przestępstw, która stanowi istotne uzupełnienie regulacji zawartych w Kodeksie karnym. Chodzi tu o przestępstwa przeciwko środowisku, które zostały przewidziane w następujących przepisach karnych:

- 1) art.127a, 128 i 128 a ustawy o ochronie przyrody (wejście w posiadanie okazów roślin, zwierząt lub grzybów objętych ochroną gatunkową, naruszenie przepisów o międzynarodowym obrocie chronionymi gatunkami roślinnymi i zwierzęcymi, handel okazami gatunków podlegającymi ochronie),
- 2) art.52 i 53 Prawa łowieckiego (gromadzenie, posiadanie, wytwarzanie, przechowywanie lub wprowadzanie do obrotu narzędzi i urządzeń przeznaczone do kłusownictwa i inne),
- 3) art.27c ustawy o rybactwie śródlądowym (połów ryb rybackimi narzędziami lub urządzeniami połowowymi bez uprawnienia i inne),
- 4) art.35 ustawy o ochronie zwierząt (bezprawne uśmiercanie i znęcanie się nad zwierzętami),
- 5) art. 66 i 67 o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (narażenie zwierząt na niepotrzebny ból, cierpienie stres, lub trwałe uszkodzenie organizmu, wykorzystywanie zwierząt w doświadczeniach bez stosownej zgody, spowodowanie śmierci zwierzęcia, uniemożliwianie lub utrudnianie przeprowadzenia kontroli),
- 6) art.176 Prawa geologicznego i górniczego (działalność bez koncesji lub bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub wbrew ich warunkom),

¹⁸ W. Radecki, *Przestępstwa przeciwko środowisku*, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne*, t. II, *Przestępstwa gospodarcze oraz przeciwko środowisku. Komentarz*, Warszawa 2003, s.272–273.

¹⁹ *Ibidem*, s.273.

7) art. 52 i 53 ustawy o postępowaniu z substancjami zubażającymi warstwę ozonową oraz o niektórych fluorowanych gazach cieplarnianych (wprowadzanie do obrotu lub stosowanie substancji zubażających warstwę ozonową lub produktów i urządzeń zawierających substancje kontrolowane lub od nich uzależnione oraz inne),

8) art.28 ust.4 ustawy o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (bezprawne wprowadzanie ścieków do urządzeń kanalizacyjnych),

9) art.53 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym (bezprawny obrót oraz sprzeczne z ustawą wykorzystanie leśnego materiału rozmnożeniowego),

10) art.58, 59, 60, 61 i 64 ustawy o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (prowadzenie bez zezwolenia zakładu inżynierii genetycznej, w którym jest prowadzone zamknięte użycie GMM, poważne zagrożenie dla środowiska w wyniku zamierzonego uwolnienia GMO, niepodjęcie działań ratowniczych w przypadku awarii, niedokonanie aktualizacji oceny zagrożenia i inne),

11) art.189, 190, 191 Prawa wodnego (uniemożliwianie lub utrudnianie korzystania z wody, zagrożenie urządzeń wodnych, niszczenie lub uszkodzenie brzegów wód),

12) art.31, 32, 34, 36, 37, 38 i 51 ustawy o substancjach chemicznych i ich mieszaninach (bezprawne wprowadzanie do obrotu mieszaniny lub substancji stwarzających niedopuszczalne zagrożenie dla zdrowia człowieka lub środowiska, bezprawny wywóz chemikaliów, produkcja, wprowadzanie do obrotu niebezpiecznej substancji lub mieszaniny),

13) art. 90 (wykonywanie robót budowlanych zagrażających środowisku)²⁰.

W poszczególnych aktach prawnych, odnoszących się do karnoprawnej ochrony środowiska, ustawodawca wprowadził określony system kar i środków karnych, jako instrumentów przeznaczonych do zwalczania przestępstw i wykroczeń przeciwko środowisku.

W kodeksie karnym (art. 32 pkt. 1–3 k.k.) ustawodawca przewidział pięć rodzajów kar, z których trzy mogą być orzekane za przestępstwa przeciwko środowisku:

- 1) grzywna,
- 2) ograniczenia wolności,
- 3) pozbawienia wolności,

Ustawodawca, określając katalog kar za poszczególne typy przestępstw przeciwko środowisku, niewątpliwie kierował się stopniem niebezpieczeństwa zamachów wymierzonych w środowisko i jego zasoby. Gradacja przewi-

²⁰ Ibidem, s. 273 i n.

dzianych za te przestępstwa sankcji karnych przedstawia się więc następująco:

1) grzywna albo kara ograniczenia wolności – przewidziane za następujące przestępstwa:

– nieumyślne spowodowanie istotnej szkody w wyniku niszczenia lub uszkodzania roślin lub zwierząt (art.181 § 5 k.k.),

– nieumyślne niedopełnienie obowiązków w odniesieniu do urządzeń ochronnych (art.186 § 3 k.k.),

– nieumyślne spowodowanie istotnej szkody w wyniku niszczenia lub uszkodzania chronionych terenów i obiektów (art.187 § 2 k.k.);

2) grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 za następujące przestępstwa:

– umyślne spowodowanie istotnej szkody w wyniku niszczenia lub uszkodzania roślin lub zwierząt na terenie chronionym (art.181 § 2 k.k.),

– umyślne spowodowanie istotnej szkody w wyniku niszczenia lub uszkodzania roślin lub zwierząt objętych ochroną gatunkową (art.181 § 3 k.k.),

– nieumyślne spowodowanie zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art.181 § 4 k.k.),

– nieumyślne zanieczyszczenie wody, powietrza lub powierzchni ziemi substancją lub promieniowaniem jonizującym w sposób zagrażający życiu lub zdrowiu człowieka lub mogące spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art.182 § 2 k.k.),

– nieumyślne postępowanie z substancjami, odpadami lub odpadami niebezpiecznymi (art.183 § 4 k.k.),

– nieumyślne postępowanie z materiałami promieniotwórczymi w sposób mogący zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub mogący spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art.184 § 3 k.k.),

– umyślne nieutrzymywanie we właściwym stanie urządzeń zabezpieczających (art.186 § 1 k.k.),

– umyślne dopuszczenie do użytku obiektów bez urządzeń zabezpieczających (art. 186 § 2 k.k.),

– umyślne niszczenie lub poważne uszkodzenie chronionych terenów i obiektów (art.187 § 1 k.k.),

– bezprawne budownictwo i prowadzenie działalności gospodarczej na terenie chronionym (art.188 k.k.);

3) kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 – przewidziana za następujące występki:

– umyślne spowodowanie zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art.181 § 1 k.k.),

– umyślne zanieczyszczenie lub spowodowanie istotnego obniżenia jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi, które może zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, (art.182 § 1 k.k.),

– umyślne naruszenie przepisów o postępowaniu z substancjami lub odpadami, które może zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art.183 § 1–4 k.k.),

– umyślne nieodpowiednie postępowanie z materiałami promieniotwórczymi, jeżeli może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art. 184 § 1 i 2 k.k.),

1) kara pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 – przewidziana za następujące przestępstwa:

– umyślne zanieczyszczenie lub spowodowanie istotnego obniżenia jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi, które może zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, w związku z eksploatacją instalacji działające w ramach zakładu (art. 182 § 3 k.k.),

– nielegalny przywóz lub wywóz odpadów niebezpiecznych (art. 183 § 5 k.k.),

– określone w art. 182 § 1 lub 3 k.k., art. 183 § 1 lub 3 k.k lub w art. 184 § 1 lub 2, jeżeli następstwem jest zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach lub istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi (art.185 § 1 k.k.);

2) kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat – jeżeli następstwem przestępstw określonych w art. 182 § 1 lub 3 k.k., art. 183 § 1 lub 3 k.k. lub w art. 184 § 1 lub 2 k.k. jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka (art.185 § 2 k.k.),

3) kara pozbawienia wolności od lat 2 do 12 – jeżeli następstwem przestępstw określonych w art. 182 § 1 lub 3 k.k., art. 183 § 1 lub 3 k.k. lub w art. 184 § 1 lub 2 k.k. jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób (art.185 § 3 k.k.).

Z kolei za przestępstwa wskazane w ustawach szczególnych, ustawodawca przewidział takie sankcje karne, które nie wykraczają poza granice określone za przestępstwa z rozdziału XXII, o którym wyżej mowa. Najsurowszą karę od 6 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności ustawodawca przewidział w ustawie o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfi-

kowanych, w przypadku sprowadzenia niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia wielu osób lub spowodowania poważnego zagrożenie dla mienia znacznej wartości, lub dla środowiska, w przypadku zamkniętego użycia GMM, zaliczonych do III lub IV kategorii albo zamierzonego uwolnienia GMO do środowiska, albo niestosowania się do nakazu wycofania produktu GMO, jeżeli następstwem tego jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób (art. 59 ust. 3).

Ustawodawca, obok kar za przestępstwa przeciwko środowisku, wprowadził również inne instrumenty o charakterze karnoprawnym, jakimi są środki karne oraz przepadek i środki kompensacyjne. Niektóre pośród nich mogą znaleźć zastosowanie w przypadku orzekania w przedmiocie odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko środowisku, a mianowicie zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art.39 pkt. 2 k.k.) oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości (art.39 pkt. 8 k.k.).

Drugi z przywołanych tu środków karnych stanowi realizację jednej z podstawowych funkcji prawa karnego, jaką jest funkcja prewencyjna. Odgrywa ona w ochronie środowiska szczególną rolę, albowiem zaistnienie szkody w środowisku może okazać się niemożliwe albo bardzo trudne do naprawienia. Sąd może orzec ten środek, jeżeli uzna to za celowe, w szczególności ze względu na społeczne oddziaływanie skazania (art. 43b k.k.).

Zdecydowanie jednak kluczowe znaczenie dla ochrony środowiska może mieć orzekanie przepadku przedmiotów służących lub przeznaczonych do popełnienia przestępstwa (art. 44 § 1 i 2 k.k.) i korzyści majątkowych osiągniętych z przestępstwa (art. 45 § 1 k.k.), a także obowiązku naprawienia szkody (art. 46 § 1 k.k.) oraz nawiązki (art. 47 § 2 k.k.).

Za szczególnie istotne uznać należy pozbawianie sprawców przestępstw przeciwko środowisku korzyści majątkowych, nierzadko znacznej wartości (np. związanych z obrotem odpadami, materiałami jądrowymi lub chronionymi gatunkami zwierząt). Temu celowi służy środek karny w postaci przepadku korzyści majątkowych osiąganych, nawet pośrednio, z popełnienia przestępstwa. Jego orzekanie przez sąd jest obligatoryjne. W bardzo ciekawy sposób ustawodawca uregulował kwestię związaną z orzekaniem przepadku korzyści majątkowej znacznej wartości, przyjmując domniemanie, iż korzyść taką stanowi wszelkie mienie, które sprawca objął we władanie lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w czasie popełnienia przestępstwa, lub po jego popełnieniu, do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku. Domniemanie to może zostać obalone, ale to na sprawcy spoczywa ciężar dowodu przeciwnego (art.45 § 2 k.k.).

Równie istotne znaczenie w przypadku orzekania w sprawach dotyczących ochrony środowiska ma instytucja naprawienia szkody, chociaż należy jednocześnie podkreślić, iż nie stanowi to głównego celu karnopravných in-

strumentów służących do tej ochrony. W razie skazania za przestępstwo przeciwko środowisku sąd, na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej, orzeka obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części. Wówczas nie będą miały zastosowania przepisy prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia (art. 46 § 1 k.k.). Natomiast w sytuacji, gdy jej naprawienie w całości przekroczy możliwości finansowe sprawcy, sąd ma możliwość orzeczenia jej naprawienia w stosownej części (art. 46 § 1 k.k.). Gdyby jednak orzeczenie obowiązku naprawienia szkody było znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast tego obowiązku nawiązkę w wysokości do 200.000 PLN na rzecz pokrzywdzonego (art. 46 § 2 k.k.).

Innym środkiem kompensacyjnym jest wspomniana wyżej nawiązka, która łączy w sobie elementy o charakterze odszkodowawczym i represyjnym. Jej orzekanie jest fakultatywne. W razie skazania sprawcy za przestępstwo przeciwko środowisku, sąd może orzec nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, o którym mowa w art. 400 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska²¹. Wysokość orzeczonej nawiązki nie może przekroczyć 100.000 zł. (art. 48 k.k.)

Środki kompensacyjne przewidują także niektóre ustawy szczególne (np. art. 27 ust. 2 pkt. 1 ustawy o rybactwie śródlądowym stanowi podstawę do fakultatywnego orzekania nawiązki na rzecz pokrzywdzonego uprawnionego do rybactwa).

Odpowiedzialność karną za przestępstwa przeciwko środowisku przewiduje również ustawa z dnia 28 października 2002 roku o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary²². W art. 16 ust. 1 ustawy został zawarty katalog takich przestępstw:

- 1) art. 181–184, 186–188 k.k.,
- 2) art. 31–34 ustawy o substancjach chemicznych i ich mieszaninach,
- 3) art. 58–64 ustawy z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych,
- 4) art. 127a i art. 128a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- 5) art. 47a ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o substancjach zubożających warstwę ozonową.

Podmiot zbiorowy odpowiada na zasadach określonych ustawą, jeżeli zachowanie osoby fizycznej przyniosło lub mogło przynieść podmiotowi zbiorowemu korzyść, chociażby niemajątkową, za czyn zabroniony popełniony przez tę osobę fizyczną:

- 1) działającą w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego

²¹ Dz. U. z 2016 r. poz. 672, 831 i 903.

²² Dz. U. Nr 197, poz. 1661 ze zm.

imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku,

2) dopuszczoną do działania w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w pkt. 1,

3) działającą w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego, za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w pkt. 1.

Ustawa przewiduje cztery rodzaje sankcji karnych: karę pieniężną, przepadek, zakazy oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości. Biorąc pod uwagę kryterium sposobu ich orzekania przez sąd, można podzielić je na obligatoryjne i fakultatywne.

Do obligatoryjnych sankcji karnych należą:

1) kara pieniężna,

2) przepadek przedmiotów pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego lub które służyły lub były przeznaczone do popełnienia czynu zabronionego,

3) przepadek korzyści majątkowej pochodzącej chociażby pośrednio z czynu zabronionego,

4) przepadek równowartości przedmiotów lub korzyści majątkowej pochodzących chociażby pośrednio z czynu zabronionego.

Z kolei do fakultatywnych sankcji karnych zaliczamy:

1) zakaz promocji lub reklamy prowadzonej działalności, wytwarzanych lub sprzedawanych wyrobów, świadczonych usług lub udzielanych świadczeń,

2) zakaz korzystania z dotacji, subwencji lub innych form wsparcia finansowego środkami publicznymi,

3) zakaz korzystania z pomocy organizacji międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest członkiem,

4) zakaz ubiegania się o zamówienia publiczne,

5) podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Zakazy, o których mowa mogą być orzekane przez sąd na okres od 1 do 5 lat (art. 9 ust. 2).

Kara pieniężna orzekana jest od 1000 do 5.000.000 PLN. Nie może jednak być wyższa niż 3% przychodu osiągniętego w roku obrotowym, w którym popełniono czyn zabroniony, będący podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego (art.7).

Środków karnych w postaci przypadków, o których wyżej mowa, nie orzeka się, jeżeli przedmiot, korzyść majątkowa lub ich równowartość podlega zwrotowi innemu uprawnionemu podmiotowi (art. 8 ust. 2).

Ustawodawca poczynił w art. 6 ustawy istotne zastrzeżenie, zgodnie z którym odpowiedzialność albo brak odpowiedzialności podmiotu zbiorowego nie wyłącza odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę, odpowiedzialności administracyjnej ani indywidualnej odpowiedzialności prawnej sprawcy czynu zabronionego.

Karnoprawne instrumenty ochrony środowiska, pomimo iż przewidują najbardziej dolegliwe sankcje wobec sprawców czynów zabronionych godzących w to środowisko jako dobro prawne, nie stanowią głównego środka tej ochrony, albowiem dotyczą one przede wszystkim sytuacji, kiedy doszło już do naruszeń, czy niepożądanych ingerencji człowieka w środowisko. Natomiast do istoty tej ochrony należy niedopuszczanie do niekorzystnych zmian w środowisku tudzież wdrażanie określonych działań o charakterze restytucyjnym.

Ponadto, niezależnie od skuteczności instrumentów karnoprawnych w ochronie środowiska, nie można stracić z pola widzenia potrzeby stopniowego tworzenia i wdrażania do krajowych systemów zapobiegawczych strategii, które nie tylko umożliwią skuteczne przeciwdziałanie przestępczości przeciwko środowisku, ale będą też zgodne z podstawowymi normami moralnymi²³. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż ochrona środowiska będzie tym bardziej skuteczna, im w większym stopniu społeczeństwo uzna wszelkie zamachy na środowisko za czyny nie tylko sprzeczne z odpowiednimi normami prawa karnego, ale również moralnymi.

Bibliografia

Literatura

- Jerzmański J., *Odpowiedzialność administracyjna*, [w:] W. Radecki (red.), *Instytucje prawa ochrony środowiska. Geneza, rozwój, perspektywy*, Warszawa 2010.
- Pływaczewski W., *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] A. Kotowska i W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
- Radecki W., *Przestępstwa przeciwko środowisku*, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe prawo karne, t. II Przestępstwa gospodarcze oraz przeciwko środowisku. Komentarz*, Warszawa 2003.
- Rakoczy B., [w:] J. Ciechanowicz-McLean, Z. Bukowski, B. Rakoczy, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2008.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 2168, ze zm.).
- Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. o postępowaniu z substancjami zubażającymi warstwę ozonową oraz o niektórych fluorowanych gazach cieplarnianych (Dz. U. z 2015 r., poz. 881.).

²³ W. Pływaczewski, *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, (red.) A. Kotowska i W. Pływaczewski, Olsztyn 2011, s. 19.

- Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz. U. z 2015 r., poz. 266.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 290, ze zm.).
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 652.).
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 469, ze zm.).
- Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest (tekst jedn. Dz. U. z 2004 r., Nr 3, poz. 20, ze zm.).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o przewozie drogowym towarów niebezpiecznych (Dz. U. z 2011 r., Nr 227, poz. 1367, ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 856, ze zm.).
- Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 806.).
- Ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o substancjach chemicznych i ich mieszaninach (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 1203.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 1092., ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 290, ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 196, ze zm.).

Summary

Criminal law instruments of environmental protection

Keywords: environment, protection, criminal law, crime, penalty.

The article presents the most important issues related to the problems of criminal law to protect the environment through the prism of the instruments by which this protection is achieved.